

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת בא תשע"ה

זריזות בקיום המצוות

שמירת המצה - ללמד על מידת הזריזות

התורה אומרת: "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמִּצְוֹת" (שמות יב, יז). כלומר, צריך לשמור את המצה שלא תחמיץ, ורק מצה כזו שנשמרה לשם מצות מצה כשרה לצאת בה ידי חובה בלילה הראשון של פסח. מצה אחרת, גם אם לא החמיצה, אבל לא שמרו אותה לשם מצוה - איננה כשרה למצת מצוה (עי' משנ"ב סי' ת"ס סק"ג).

אבל חז"ל דרשו עוד, "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמִּצְוֹת - אל תהי קורא 'אֶת הַמִּצְוֹת', אלא 'אֶת הַמִּצְוֹת'; כדרך שאין מחמיצין את המצות, כך אין מחמיצין את המצוות" (עי' רש"י שמות שם). כלומר, באיסור חמץ ובמצות מצה נרמז היסוד של זריזות בעבודת ה', כפי שכותב המסילת ישרים (כ"ז), שצריך לעשות את המצוות בזריזות! בלי זריזות - אדם עלול להחמיץ את המצוה. כמו שבמצה אין צורך לעשות שום דבר מיוחד כדי לפוסלה, די להשאיר את הבצק בלי עיסוק והוא מחמיץ מאליו - כך גם במצוה, לא צריך לעשות מאומה כדי לקלקל אותה, מספיק שאדם מתעצל ואינו מזדרז לקיימה, והיא יכולה כבר להתקלקל מאליה. גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית" (משלי יח, ט), אין הבדל גדול בין אדם שמתרפה במלאכתו, לאדם שמזיק בכוונה. גם המתרפה גורם למצוה שתחמיץ ותתקלקל. אם אדם לא יזדרז, עלולים לצוץ כל מיני מקטרגים שיפריעו לו לקיים את המצוה.

ה"מסילת ישרים" (פרק ז) מביא בענין זה את דברי חז"ל, שכשצויה דוד המלך על עבדיו ללכת לגיחון ולמשוח שם את שלמה לַמֶלֶךְ, אמר בניהו בן יהוידע: "אָמֵן, כֵּן יֵאמֵר ה'" (מל"א א, לו). מדוע היה צריך בניהו להוסיף תפלה זו, "אָמֵן, כֵּן יֵאמֵר ה'"? הרי המרחק מירושלים עד גיחון הוא קטן מאד, ומה כבר יכול למנוע את התכנית מלהתבצע? אומרים חז"ל: הרבה קטיגורין יעמדו מכאן ועד גיחון (כ"ד עו, ב). אפילו בזמן מועט כזה, כשיעור ההליכה מירושלים לגיחון, יכולים להיווצר כל מיני קיטרוגים ומעכבים. שם אמנם היה כבר מקטרג שהיה צריך לחשוש מפניו (והוא אדוניהו), אבל ה"מסילת ישרים" הבין, שהמדרש לא התכוין דוקא אליו, אלא בכל מצוה יש לחשוש, שמא אם לא יזדרזו לעשותה, עלולים לצוץ מפריעים שונים, ומי יודע אם עוד יזכו לעשותה. לכן הזהירו חז"ל, שאם באה מצוה לידו של אדם - יזדרז ויעשנה. "ולא (כדי) להקל מעליו, כמי שמתאוה להשליך מעליו משאו, אלא מיראתו פן לא יזכה לגמור אותה" (לשון ה"מסילת ישרים" שם).

אי זריזות - חסרון יראה וחסרון אהבה

חז"ל מספרים (כתובות ק"ב, א), שכשעלה רבי זירא מבבל לארץ ישראל, הגיע עד נהר הירדן ולא מצא סירה כדי לחצותו. לא המתין רבי זירא עד שתבוא סירה, ועבר את הירדן בעזרת חבל (לפי הירושלמי - שביעית פ"ד ה"ז - עשה את החבל מבגדיו). שאל אותו צדוקי אחד: מה הבהילות הזו? מדוע לא המתנת עד לבוא הסירה? אמר לו רבי זירא: מקום שמשא ואהרן לא זכו לו, מי יאמר שאזכה לו אני?! למשה ואהרן היו אינסוף זכויות, ובכל זאת ברגע האחרון, אחרי ארבעים שנה של מסירות נפש על התורה, על עם ישראל ועל כבוד שמים, נוצר עליהם קיטרוג, והם לא זכו להיכנס לא"י. אם הייתי ממתין עד שתגיע סירה, מי יודע אם לא היה ציץ בינתיים קיטרוג כלשהו גם עלי, וגם אני לא הייתי זוכה להכנס לא"י. רואים מכאן, כמה צריך להשתדל לעשות כל מצוה בהקדם האפשרי, כי אם ימתין, מי יודע אם תהיה לפניו הזדמנות לקיימה גם במועד מאוחר יותר. אינני אומר שצריך לשם כך לחצות נהרות עם חבל, צריך לחכות לפעמים לסירה, אבל אם אדם לא פועל בזריזות, אות הוא שחסרה לו היראה של רבי זירא - "מי יודע אם אזכה לקיים".

ולא רק יראה חסרה לו, אלא גם אהבה חסרה לו. כי דבר שאדם אוהב, הוא רץ לעשותו, ודבר שהוא לא אוהב - הולך אליו בעצלתיים, וכך גם עושה אותו. אם היו מכריחים אדם לרוץ סביב מגרש במשך שעה או שעה וחצי, היה מרגיש שהטילו עליו עול נורא. לעומת זאת, שחקן כדורגל רץ תשעים דקות הלך וחזור ולא מרגיש שזה עול נורא; או מפני שמשלמים לו טוב בעד זה, או מפני שאוהב את המשחק. המשחק עצמו הוא "עניין" אצלו. על האדמו"ר ממונקטש זצ"ל מספרים, שחלה פעם ברגליו, והרופא אסר עליו לאמץ אותו. ואולם כשהגיעה שמחת תורה, קם ורקד בכל עוז. שאלו אותו: והרי הרופא אסר עליך לאמץ את הרגלים? אמר להם: "שמיני (עצרת) - רגל בפני עצמו" (סוכה מח, א), ואם רגל אחרת מותר לי כבר לרקוד! ... זהו ההבדל אם עושים את הדברים מתוך חיצוניות או מתוך פנימיות.

שכר שונה לזריז ולשאינו זריז

גם השכר ודאי יהיה שונה, בין מי שקיים מצוה בזריזות, למי שקיים מצוה ברפיון ידים, בלי הרגשת דחיפות. זה לא אותו שכר. יש הרי שתי בחינות ביחס בין הקב"ה לישראל,

ענו. עכשיו כשאני גם ענו, ודאי שהצעות אלו אינן מתאימות לי! הענוה הזו היא ענוה לא כ"כ מוצלחת. אבל באמת תלוי למה הוא מראה את עצמו ענו. אם הוא מראה את עצמו ענו לא כדי לתקן את עצמו אלא רק כדי שיחשבו אותו לענו - אז זו באמת ענוה לא טובה. זו ענוה מזויפת. אבל אם אדם עושה את ההנהגות של הענוה כדי שבאמת יהיה ענו, כדי לקבל את המדה הזו של ענוה - אז זה מבורך. תבוא עליו ברכה, שלאט לאט הוא יהיה ענו.

מספרים שבימי הרמב"ן ז"ל היה כומר אחד שאמר עליו שהוא עניו גדול. הלך הרמב"ן לתהות על קנקנו, וראה שהוא אכן מתנהג בענוה רבה. אמר לו הרמב"ן: "תמנה אני! הרי בתורה נאמר שמשא הוא העניו מכל האדם, והנה רואה אני שגם אתה עניו גדול מאד! אמר לו הכומר: "אכן, גם אני תמהתי על כך"...! זה גילה, מה טיבה של הענוה של הכומר.

ענוה צריכה לבוא מצד רצון שבלב, שאדם מרגיש את שפלותו ולכן הוא ענו, ולא שאדם ירגיש שבעצם הוא מאד גבוה ובכלל לא אכפת לו מה בני אדם חושבים עליו. גם בשאר מדות כך. לא צריך ללכת למראית עין, צריך לחפש שיהיו אמיתיות, אבל כשמתוך הרגל אפשר לבוא לידי המדה זה כן נכון, כשהשאיפה שלו היא לאמת אז זה טוב. כשהשאיפה שלו היא לזיוף, אז זה שקר רע מאד. זהו חלק מעבודת המוסר של אדם, תמיד לבדוק את עצמו מה השורש לשאיפותיו. האם הן נובעות משאיפת האמת, או שמא משאיפות אחרות כל שהן.

רחמנא ליבא בעי (עי' סנה' קו, ב), אבל הרבה פעמים א"א להגיע ישר ל"ליבא". צריך לעבור דרך המעשים. אבל התכלית שצריך לשאוף אליה היא שנגיע לזה מפני שהקב"ה רוצה את הלב שלנו.

הרמב"ם אומר, שבכל המדות צריכים לאחוז במדה האמצעית (הלכ' דעות פ"א ה"ד; ופ"ב ה"ב). לא ללכת לקיצוניות האחת, וגם לא לקיצוניות השניה. אבל בגאווה - שם צריך ללכת עד הקצה, שהרי משה רבינו ג"כ הלך בזה עד הקצה. "וְהָאִישׁ מִשֶּׁה עָנָו מֵאֵד מִכָּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה" (במדבר יב, א). הרמב"ם אומר שגם ממדת הכעס ראוי לאדם להתרחק עד הקצה האחרון, אבל גם מגאווה. ובכל זאת גם למדת הגאווה יש מקום. כתוב על יהושפט מלך יהודה, "וַיִּגְבַּה לְבוּ פְּדֻרְכֵי ה'" (דהי"ב יז, ו). שבמה שנוגע לקיום רצון ה', אדם צריך גם להשתמש במדת הגאווה. לא לבטל את דעתו מפני דעת אחרים המתנגדים לרצון ה'. אם הוא יודע שמה שהוא עושה זה רצון ה', צריך להתלבש במדת הגאווה ולא להכנע, לא לבטל דעתו בפני מה שכל העולם יגיד. זה אדם צריך ללכת בין הטיפות, בין מה שצריך בענוה למה שצריך בגאווה. צריך לדעת מתי לאחוז בקצה של ענוה, ומתי בקצה של הגאווה.

בחינה של מלך ועבדים, ובחינה של אבא ובנים. כשאדם עושה בזריזות ומקיים את מצוות ה' כפי מיטב כוחו, זה כמו בן שאוהב את אבא שלו ומשתדל לעשות מה שנחת רוח בשבילו. כשהוא עושה בעצלות וברפיון ידים, זה כמו עבד שעושה רק כדי שהאדון לא יכעס עליו, שאז הוא עושה הכי מעט שהוא יכול, רק כדי שהאדון לא יכעס עליו. אנו רוצים להיות בבחינת בנים. אם אנו זוכים, אנו נקראים "בָּנִים אֲתֵם לְה' אֱלֹהֵיכֶם" (דברים יד, א). כשאננו זוכים, אנו נקראים עבדים. עדיף להיות בבחינת בנים, ולא בבחינת עבדים. ולכן, גם אם משהו מרגיש בעצמו שלבו לא כ"כ לשהט לעבודת ה', בכל זאת כדאי לעשות בזריזות, מפני שחיצוניות מסייעת לפנימיות. אם עושה את הדברים בהתלהבות, אפילו שהיא חיצונית, זה מביא לידי פנימיות. יש הרי שני תהליכים. תהליך אחד, אם הוא איש פנימי מאד, אז הפנימיות לבדה תוליך אותו לידי זריזות בחיצוניות ג"כ. ואם הוא איש לא כ"כ פנימי, אבל לפחות מתוך ההתלהבות החיצונית הוא יבוא להרגשה פנימית של גודל עסק המצוה. ספר החינוך מדבר על זה שחיצוניות מביאה לידי פנימיות, "כי אחרי הפעולות נמשכים הלבבות" (חינוך מצוה ט"ז). אבל יותר טוב שהדברים באים מהפנימיות.

יכול להיות שמעלת הזריזות בקיום המצוות מונחת גם בדברי חז"ל, על מעלתם של ישראל במתן תורה, שהקדימו "נעשה" ל"נשמע" (עי' שבת פח, א). מה היתה המעלה הגדולה בזה? אפשר לומר, שהמעלה היא בזה, שישאל בעצם אמרו כאן שהם רוצים לקיים את המצוות בזריזות. לא נתעכב עד שנשמע עוד ועוד משה, אלא נעשה כל מצוה בזריזות, ואח"כ נשמע עוד מצוות. אמנם יש עוד ביאורים לפסוק הזה, אבל בכל זאת גם זה נראה נכון, שנשתדל לעשות את המצוות בזריזות.

מתי ראוי ומתי אין ראוי להתנהג בחיצוניות שאינה מתאימה לפנימיות?

בנוגע לדברי החינוך שהזכרנו, "כי אחרי הפעולות נמשכים הלבבות", ושיש מקום להתנהג באופן חיצוני בהנהגות שאינן מתאימות למדרגתנו האמיתית - יש לכאורה סתירה בין הרמב"ם ל"מסילת ישרים" בענין זה. הרמב"ם אומר למשל, שהדרך לקנות ענוה היא ש"ינהיג עצמו בבזיון הרבה. ישב למטה מן הכל, וילבש בלויי סחבות המבזות את לובשיהם וכיוצא בדברים אלו, עד שיעקור גובה הלב ממנו" (רמב"ם הלכ' דעות פ"ב ה"ב). מאידך גיסא, ה"מסילת ישרים" הרי מדבר על זה שזו ענוה פסולה, מי שמראה את עצמו כעניו, אבל בעצם בלבו הוא מתגאה. זו ענוה פסולה, ושעתידה להתגלות רעתו, שכשיבוא לידי נסיון הוא לא יוכל לעמוד בזה.

מספרים על בחור שהציעו לו שידוכים, וכל שידוך לא היה טוב מספיק בשבילו. הוא כ"כ חשוב, לא מספיק בשבילו השידוך הזה. מה עשה אביו? - שלח אותו לשיבה שלומדים בה מוסר, שילמד קצת על ענוה. כעבור שנה בא מהשיבה הבייתה, ושוב הציעו לו שידוכים. אמר הבחור: "הרי את השידוכים האלה לא רציתי גם כשעוד לא הייתי

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

1. בירושלמי (שבת פ"א ה"א) הקשו על בן עזאי דס"ל מהלך כעומד דמי, איך יתחייב המעביר ד' אמות ברה"ר בשבת. ותירצו, דמשכחת לה בקופץ (הובא בתוס' שבת ה, ב ד"ה בשלמא). ומובא, שהקשה הגרע"א לנכדו, דלכאורה קשה לפ"ז, למה ביטלו חכמים מצות שופר ולולב ומגילה בשבת שמא יעבירם ד' אמות ברה"ר, והרי לבן עזאי אינו חייב אלא בקופץ, וקפיצה לא שכיחא. ותירץ לו נכדו (הג"ר לייבל איגר), דלדבר מצוה אין זה חשש רחוק שיקפוץ, דלמצוה אין יהודי הולך, אלא קופץ בזריזות! ... ויש שהוסיפו על זה, דלבן עזאי לשיטתו - שאמר: "הוי רץ למצוה" וכו' (אבות פ"ד מ"ב) - שפיר יש לגזור בדבר מצוה שמא ירוץ ויעבירונו ד' אמות ברה"ר.